

ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТ

ИНГЛИЗ ФИЛОЛОГИИ ФАКУЛЬТЕТИ

ИНГЛИЗ ТИЛИ ЛЕКСИКАСИ ВА СТИЛИСТИКАСИ КАФЕДРАСИ

Мутахасислик: 5220100

РЕФЕРАТ

ХАЛИЛОВ ХУРШЕД

3- курс 08 гуруҳ

МАВЗУ: Инглиз мақол ва маталларнинг стилистик хусусиятлари

Илмий раҳбар: Шодиев С.Э.

Ушбу курс иш кўриб
чиқилди ва ҳимояга
тавсия этилди.

“Инглиз тили лексикаси ва стилистикаси” кафедраси

Кафедра мудири:

Сафаева Д Ш

Самарқанд-2013

МУНДАРИЖА

Кириш.....	2
Асосий Қисм	4
Инглиз мақол ва маталларнинг стилистик хусусиятлари	
1. Инглиз ва ўзбек мақолларининг тавсиф ва таснифи.....	4
2.Мақол ва маталларнинг услубий вазифаси.....	12
Хулоса.....	15
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	16

Кириш

Мамлакатимизда чет тилларни ўрганиш собиқ инқилобидан олдин бошланган. Бироқ таржимашунослик иши Ўзбекистонда XX асрнинг 30-40 йилларида кенг ривожланган, аммо бу йўлда умуман бутун собиқ СССР даврида амалга оширилган таржималар чет тилидан бевосита эмас, балким рус тили орқали амалга оширилган. Мамлакатимиз мустақилликни қўлга киритгандан сўнг, таржимашунослик юртимизда яхши йўлга қўйила бошлади.

Мустақиллик ва миллий истиқол ғояси ва бошқа ижтимоий фанлар катори таржимашунослик фани олдиға ҳам янги талаблар қўймоқда ва унинг таракқиёти учун янги шарт-шароитлар яратмоқда. Мамлакатимиз президенти И.Каримов таъкидлаганидек, “халқнинг миллий маданияти ва ўзига хослигини ифода этувчи восита булмиш миллий, тилни ривожлантириш, бу тилнинг давлат мақомини изчил ва тўлиқ руёбға чиқариш” давлат аҳмиятиға молик вазифадири[1,19].

Халқ миллий тилининг ана шу миллий ўзига хослигини ифода этувчи, тил бирликларининг муҳим булаги мақол ва маталлардир. Генетик жиҳатдан қариндош бўлмаган инглиз тилининг мақол ва маталларини ўзбек тилиға таржима қилиш имкониятларини ўрганиш шу сабабдан ҳам таржимашуносликнинг долзарб муаммоларидан ҳисобланади.

Мақоллар халқнинг маънавий маданияти урф-одати, касби, турмуши билан бевосита боғлиқ бўлиб, қисқа, ихчам маъно жиҳатидан салмоқдор бирликлар сифатида давр руҳиға мос келади. Чунки ҳозирги мустақиллик, миллий қадриятларнинг тикланиш даври сўзловчидан тилни, айниқса давлат тили мақомиға эға бўлган ўзбек адабий тили ва чет тилларни чуқур эгаллашни, фикрни ихчам, асосли, образли ва таъсирчан шаклда ифодалашни тақозо этади. Бу эса мақол ва маталларға оид тадқиқотларнинг ҳозирги вақтда долзарб ва муҳимлигини яна бир қарра исботлайди.

Узоқ даврлардан буён олимлар диққат-эътиборини ўзига жалб этиб келган мақол ва маталлар халқ оғзаки ижоди, этнографиянинг ўрганиш

объекти бўлиб келди. Яқин 30-40 йил ичида бу соҳа билан тилшунослик ҳам шуғуллана бошлади. Мақол ва маталларни лингвистик нуқтаи назардан ўрганишга бағишланган қатор ишлар бунинг ёрқин далилидир¹.

Маълум бир тарихий давр ичида фразеологик бирликларни, яъни мақол ва маталларнинг ўрганилиш ва ривожланиш йўллари таржима амалиётида қатор қийинчиликларни туғдиради.

Ушбу рефератнинг тузилиши қўйилган вазифаларнинг кетма-кет изчиллигига асосланиб, кириш, асосий қисм, хулоса, фойдаланилган илмий ва бадиий адабиётлар рўйхатидан иборат.

¹ Бу ҳақда қarang. Паремнология Узбекистана. Самарканд. Выпуск I., 1978. Выпуск. II., 1980. .
Выпуск III., 1981

АСОСИЙ ҚИСМ

1. Инглиз ва ўзбек мақолларининг тавсиф ва таснифи

Тилшунослик фанининг энг муҳим бир бўлимларидан бири бу стилистика ҳисобланади. “**Стилистика**” сўзи латинча *stylos* (учи ўткир қилинган таёқча) сўзидан ясалган.

Нутқ стиллари ва стилистик воситалар ҳақидаги фан “стилистика” сўз эса французча “*stylistique*” сўзидан олинган. Демак, стилистика филологияда адабиётшунослик ва тилшунослик ўртасидаги оралиқ фан бўлиб, у фикрни мақсадни ҳар бир соҳанинг ўз талабларига кўра тил воситалари билан аниқ раво, ихчам ва мукамал ифодалаб бериш санъатини ўргатади.

Ҳаммамизга маълумки, ҳар бир тил стилистикасида мақол ва матал тушунчаларига турлича таърифлар берилган. Мақол ва маталлар тилнинг эмоционал образли манбалари ҳисобланади.

И.Р.Гальперин ўзининг “*Stylistics*” номли китобида мақол ва маталга шундай таърифлар берган: “*Proverbs and sayings have certain purely linguistic features which must always be taken into account in order to distinguish them from ordinary sentences*”.¹

Л.Т.Бобохонова “Инглиз тили стилистикаси” номли китобида мақолни шундай тафсилаганлар: “*Proverbs are brief statements which show in a condensed form the accumulated life experience of the society. They are usually expressive and have generalised meaning*”²

Яъни, мақоллар халқнинг панд - насиҳати, маънавий, ахлоқий ҳулосаси, халқ миллий руҳининг аксидир. Мақол жуда чуқур ижтимоий мазмунга эга. Шунинг учун баъзи мақоллар бутун бир асарнинг мазмунию ёритиб туриши мумкин.

¹ I. R. Galperin. *Stylistics*. Москва. “Высшая школа”, 1981г. 181-стр.

² Л.Т. Бобохонова. Инглиз тили стилистикаси. “Ўқитувчи” нашриёти. 1995. 80-бет.

Proverbs are always brief because of the omission of the conjunctions. Мақоллар қисқа шаклда кенг мазмунни очиб берадилар. Бундай қисқаликка гапнинг айрим бўлақларини ишлатмаслик натижасида эришилади.

Масалан,

“Олдин ўйла - кейин сўйла”. ((First think - then speak”.

“Ҳечдан кўра - кеч яхши”. “Better late than never”.

Қ.Мусаев Ўзининг “English stylistics” деб аталган китобларида мақол ва маталга шундай таъриф берганлар: “Proverbs are usually short familiar epigrammatic sayings, expressive and have generalized meaning. They are all image bearing. They express the wisdom of the people and never lose their freshness and vigour. E.g.:

“He laughs best, who laughs last”.

**“Бировнинг ҳолига кўлмагин зинҳо,
сенинг ҳолингга ҳам кўлвчилар бор”.**

“A great ship asks deep waters”.

“Катта қарвонга - катта йўл”.

A saying is a common phrase differing from a proverb in that the thought not so completely expressed here. E.g.:

“Dog in the manger”. “Бойникини бойтеват қизганар”.

“To kill two birds with one stone».”Бир ўқ билан икки қўённи ўлдирмоқ”. But the main feature distinguishing proverbs and sayings from ordinary utterances remains their semantic aspect. Their literal meaning is suppressed but what may be termed their transferred meaning. In other words, one meaning (literal) is the form for another meaning (transferred) which contains the idea. Мақол ва маталларнинг муҳим томони уларни оддий фикр - мулоҳазалардан ажраб турувчи нарса, уларнинг семантикасидир, яъни бунда икки маънонинг тўқнашуви, чапишувини кузатиш мумкин, асл маъно ҳамда кўчма маъно.

Масалан, “Пуч ёнғоқ билан қўйнингни тўлдирма”, “Икки оёғини бир этикка тикмоқ”.

Very often proverbs and sayings are alliterated. Euphony and expressiveness are achieved by the repetition of the same sound in a number of words.¹ E.g. “Curiosity killed a cat”, “Cool as a cucumber”.

Мақолларнинг тузилишида аллитерациянинг аҳамияти каттадир. “Томдан тараша тушгандай» . Мақол ва маталларда стилистик усуллардан такрор ва параллелизмнинг ҳам таъсир кучи катта.² Масалан, ўзбек тилида

“Яхши сўз - жон озиғи, ёмон сўз - бош қозиғи”.

“Қор ёғди - дон ёғди” каби мақоллар шулар жумласидандир.

Бу инглиз тилида шундай акс эттирилади.

“A good beginning makes a good ending!”.

“Eat at pleasure, drink with measure”. “No gains, no pains”.

Инглиз тили стилистикасида сентенция деган тушунча бор. Сентенция тўғрисида И.Р. Гальперин Ўзининг “Stylistics” номли китобида шундай деган эди: “An epigram is a stylistic device akin to a proverb, the only difference being that epigrams are coined by individuals whose name we know, while proverbs are coinage of the people. In other words, we are always aware of the parentage of an epigram and therefore, when using one, we usually make a reference to its author”.³ Here some examples from “The Painted Veil”. **“He that bends shall be made straight”.** **“Mighty is he who conquers himself” (Somerset Maugham).** Сентенция - мақол ва маталларга яқин тушунча бўлиб, унда умумлаштириш панд - насиҳат, қисқалик, қофиядошлик, вазн ва аллитерация каби хусусиятлар мужассамланган. Сентенция - бу мақолнинг айнан ўзи, аммо халқ томонидан яратилмайди, балки айрим шахс, ёзувчи, олим, шоир томонидан яратилади.

Масалан, **“Ер ҳосилнинг онаси бўлса, отаси – меҳнат”.**

“Пул, мол йўлида ҳалок бўлгандан кўра, чин муҳаббат йўлида ҳалок бўлиш кишига бахт”.

¹ К.Мусаев. English stylistics, “Адолат” нашриёт, 2003 й. 136-бет.

² Л. Т. Бобохонова. Инглиз тили стилистикаси, “Ўқитувчи” , 1995 й. 81-бет.

³И.Р. Гальперин. Stylistics, “Высшая школа” , 1981. 182-стр.

Л.Бобохонова инглиз тили стилистикаси китобида сентенция тўғрисида қуйидаги таърифларни берганлар: “Epigrams are very close to proverbs. Epigrams are literary expressions while proverbs are utterances of the folk language. Epigrams like proverbs hold the unity of the idea they express. Epigrams must meet all the necessary requirements of the proverbs: they must be brief, generalizing, witty. If one and the same epigram is often used it begins to lose its brightness, emotive charge and enters the system of proverbs and sayings”.¹ Here are some examples:

“A clear conscience makes a man very happy” (I. Murdoch).

“Sweet is revenge, especially to women “(G . Byron).

“A little learning is a dangerous thing”(A. Pope).

“A sound mind in a sound body”.

“Better late than never”.

Сентенциянинг мақолдан фарқи, уни одатда маълум шахсга тегишли бўлади холос. Бундан ташқари, сентенция адабий, китобий хусусиятга эга. Мақол сингари уларда насиҳатгўйлик, образлилик, ихчамлик, умумлаштирувчилик мавжуд бўлиб матнда эркинлигини сақлайди ва матндан ташқи ҳолатда ҳам ўзининг бир бутунлигини, яхлитлигини йўқотмайди.

¹ Л. Бобохонова. Инглиз тили стилистика. “Ўқитувчи” , 1995 й. 84-85 бетлар.

2. Мақол ва маталларнинг услубий вазифаси

Бугунги кунда мақол ва маталлардан фойдаланмаган бирор кишини учратиш қийин. Ўзаро муносабатда мақоллардан ўринли фойдаланиш Амалий аҳамият касб этади: фикр чўзилмайди, воқеа ва ҳодисалар атрофлича тасвирлашга муҳтож бўлмайди, фикрда қиёслаш, образлилик устун бўлади.

Сўз кўрки бўлган мақол ва маталлардан фойдаланиш ҳар бир қалам аҳлининг сўз бойлигини орттиради, унинг нутқини ўткир ва таъсирли қилади, унга бадиий жиҳатдан сайқал беради.¹

Мақоллар публицистикада, илмий-оммабоп матнларда ва айниқса, бадиий асарларда кенг қўлланади. Улар персонажлар нутқий тавсифида, нутқнинг услубий таъсирчанлигини оширишда муҳим восита ҳисобланади. Мақол ва маталларнинг “Услубий вазифалари хилма-хил ва ранг-барангдир, уларнинг айримлари “табиий”, мақолларнинг ички табиатидан келиб чиқади. Қолганлари эса индивидуал характерга эга бўлиб, у ёки бу сўз санъаткорининг эстетик мақсади, ҳоҳиш иродаси, тил воситаларидан фойдаланишдаги маҳорати билан алоқадордир. Шулардан биринчисини мақол ва маталларнинг **лисоний (узуал)** услубий вазифалари деб, иккинчисини эса **нутқий (оқказионал)** услубий вазифалари деб номлаш мумкин”.²

Мақолларнинг узуал услубий вазифалари

Бундай вазифалар мақоллар учун доимий бўлиб, уларнинг ички табиатидан келиб чиқади ва ҳар қандай матнда ҳам реаллашади. Мақолларнинг узуал услубий вазифалари қаторига қўйидагилар киради:

1. **Предикатив вазифа.** Мақоллар коинот қонуниятларини кузатиш, турмуш тажрибаларига суяниш асосида чиқарилган хулосаларнинг қисқа ва мазмундор ифодаси бўлиб, мажозга асосланган бўлади. Масалан:

¹ А.Шомақсудов, И.Расулов, Р. Қўнгиоров, Х.Рустамов. Ўзбек тили стилистикаси. Тошкент. “Ўқитувчи” нашриёти. 1983 й. 71-бет.

² Б.Юлдашев. Ҳозирги ўзбек адабий тилида фразеологик бирликларнинг фукционал – услубий хусусиятлари. ДДА, Тошкент, 1993 й. 22-37 бетлар.

“Кўшнинг кўр бўлса, кўзингни қис” мақоли таркибидаги сўзларни ҳеч ким тўғри маъносида тушунмайди. Бу мақолдан: “Атрофингдаги кишилар ўзини қандай тутса, сен ҳам ўзингни шундай тут, улардан фарқланиб қолма” деган мазмун келиб чиқади.

2. Нутқни ихчамлаштириш вазифаси. Мақолларда турли ижтимоий муносабатларнинг ихчам ва лўнда ифодаси акс этган бўлади. Халқ мақолларидаги ихчамлик, лўндалик, ҳайратомуз мантикии изчиллик ҳамма вақт кишиларни ўзига мафтун этиб келади, ёзувчи ва нотиклармиз учун эса беқиёс хазина манбаи ҳисобланади.

3. Образли ифодалаш вазифаси. Мақоллар фикрни лўнда, аниқ ифодалаш билан бирга образли тарзда баён этишда ҳам нутқимиз учун зарурий восита ҳисобланади.

4. Баҳолаш вазифаси. Мақоллар Учун бирор предмет ёки воқеа ҳодиса ҳукм ифодалаш билан бирга, уларга салбий ёки ижобий баҳо бериш вазифаси ҳам ҳосдир. Баҳо вазифали мақоллар бадиий асарларда фаол характерловчи воситадир. Улар ёрдамида турли воқеа-ҳодисаларга, предметларга бўлган муаллиф муносабати ифодаланади.

5. Эмоционал вазифа. Мақолларнинг катта гуруҳи фақат асосий маънони ифодалаб қолмасдан, балки сўзловчининг ҳайратланиши, қойиши. миннатдорчилиги, чўчиши, афсусланиши, танбеҳи, жирканиши, шодлиги, ғазаби, кўркуви сингари эмоционал муносабатларни ҳам ифодалаб келади.

Масалан: “Қозонга яқин юрсанг, қораси юқар”.

“Камбағални от устида ит қопади”.

Мақолларнинг окказионал услубий вазифалари

Бундай вазифа мақолларнинг узуал қўлланишидан фарқли ўлароқ, фақат муайян матнлардангина рўёбга чиқади. Мақолларнинг окказионал услубий вазифаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Сарлавҳа бўлиш вазифаси. Халқ мақоллари ёзувчилар томонидан асарларнинг номи сифатида қўлланади. Масалан, Одил Ёқубовнинг “Эр

бошига иш тушса”, Шухратнинг “Олтин зангламас” романлари мақоллар билан номланган.

2. Эпиграф бўлиш вазифаси. Адабиётларимизда айрим муаллифлар мақолларни эпиграф сифатида ишлатиб, ўз мақсадлари ва асар ғоясини ўқувчига эпиграф - мақол билан англатадилар. Ўзининг бир неча ҳикояларида эпиграф мақоллар ишлатиб алоҳида маҳорат кўрсатган ёзувчилардан бири А. Қаҳҳордир. ”Отнинг ўлими итнинг байрами” (“Ўғри”), “Зўри беҳуда миён мешиканд” (“Тўйда аза”) эпиграфлари ёзувчи ҳикояларида мазмун билан чамбарчас боғланган бўлиб, асар ғоясини ишонарли қилиб очиб беришга хизмат қилган.

3. Асар мазмунига асос бўлиш вазифаси. Кўпгина асарларнинг сюжети бирор мақол асосига қурилади. Масалан: “Ёлғончининг рост сўзи ҳам ёлғон булур” мақоли А. Навоийнинг “Ёлғончи”, “Ёғочнинг бўшини қурт ейди” мақоли И.А. Крыловнинг “Бўри билан қўзичоқ” масаллари учун асос бўлган.

4. Таъсирчанлик ҳосил қилиш вазифаси. Мақоллар матн таркибида баъзан оддий гаплар билан ёнма - ён келиб, гап ифодалаб келган маънони кучайтиришга хизмат қилади. Бир синонимик қаторга мансуб, лекин маъновий ёки услубий жиҳатдан фарқланувчи иккита мақол ёнма - ён қўлланганда ҳам таъсирчанлик ҳосил бўлади: “Қўнғиз боласини оппоғим деяр экан, Типратикон юмшоғим деяр экан”.

5. Асар ёки бобнинг бошланмаси бўлиш вазифаси. Мақоллар бадиий асарнинг ёки асардаги бирор бобнинг бошланмаси тарзида ҳам қўлланиши мумкин. Масалан, ёзувчи А. Қаҳҳор “Қўшчинор чироқлари” романи куйидагича бошланади: “Қазисан, қартасан, ахир зотингга тортасан” - дейди кампир омборни қулфлаётиб.

6. Сатира ва юмор ҳосил қилиш вазифаси. Юмор ва сатира яратиш орасида мақоллар алоҳида ўрин тутади. Бу эса мақолларнинг ички табиати билан боғлиқ, чунки кўпгина мақолларнинг маъно таркибида ҳазил, мазах, кесатиқ, пичинг сингари маъно нозикликлари мужассам. Масалан;

“Судхўрнинг ўлими” асарида “Айикни йўқоласанг, таёқни кўлингга ол” мақоли.

7. Боб ёки эпизоднинг тугалланмаси бўлиш вазифаси. Мақоллар воқеа ходиса ёки предметни қисқа ва лўнда тарзда характерлай олиш хусусиятига эга бўлгани учун уларни бадий асарнинг ёки асардаги бирор бобнинг эпизоднинг тугалланмаси яқуни тарзида қўллаш мумкин.

8. Мутлоқ аниқ қофия ҳосил қилиш вазифаси. Қофия шеърнинг бадий жиҳатдан юксак бўлишига ҳисса қўшади. Мисраларнинг хушоҳанг бўлишини таъминлайди. Мақолларнинг муайян компоненти ўзаро қофиядош бўлиб келган шеърини мисраларни мутлақ аниқ қофиядош мисралар дейиш мумкин:

“Умрини ошиқ ҳамиша

Ўтказур орзу билан”.

Ойнинг ўн беши қоронгу,

Ўн беши ёғду билан.(Э. Воҳидов).

9. Персонажларнинг нутқий характеристикасини ифодалаш вазифаси. Ёзувчи образ яратар экан, уни ҳатти - ҳаракати, қилиқлари орқалигина эмас, нутқи воситасида ҳам очишга, ёритишга ҳаракат қилади. Масалан, “Кўп гап эшакка юк”, “Еган оғиз уялар”, “Юзга айтганнинг захри йўқ”.

Ўзбек халқ оғзаки ижоди намуналари орасида нутқ маданиятини пухта эгаллашга, тилнинг қадр - қимматини чуқур англашга даъват этувчи мақол ва маталлар кенг ўрин олинган. Бу турдаги мақолларда сўзнинг сермаъно ва ўткир, фикрнинг қисқа ва ихчам бўлиши каби муҳим фазилатлари талқин қилинади.

Масалан,

Тилга эътибор-элга эътибор.

Тилга ҳурмат-элга ҳурмат.

Тил қиличдан ўткир. Яхши нақл томири ақл.

Ғоявий мазмуни маънавий - ахлокий хулосасига кўра хилма-хил, ранг-баранг бўлган мақоллар стилистик функцияси жиҳатидан ҳам ўзига хос

хусусиятга эга. Мақолларда кенг ва теран ғояни қисқа, ихчам шаклда ифодалаш кишиларни нутққа эътибор бериш ва талабчан бўлишга ўргатади.

Тўғри ва мантиқий фикрлашга ёрдам беради. Мақоллардан фойдаланишда уларнинг тушунарли бўлиши, ўз ўрнида тўғри ишлатилишига, нутқни аниқ ва таъсирчан қилишига алоҳида эътибор бериш керак.

Мақол ва маталларнинг услубий вазифаси асосан фикрларни умумлаштиришдан иборат. Бундай иборалар жуда қисқа бўлиб матнга кандайдир мазмун киритади.

Маталда ўхшатиш, таққослаш, киноя, қочириқ сўз каби бадиий воситалардан фойдаланилади.

Мақол таркибидаги сўзларнинг бир-бирига қофияланиб келиши бу аллитерация, яъни сўзлар таркибидаги ундошларнинг уйғунлашиб, такрор келиши, қарама-қарши маъноли сўзларнинг бирикиши ҳам мақолларнинг шакл хусусиятларига хос белгилардандир. Масалан,

Ой тунда керак, Ақл кунда керак.

Мақолда антитеза ҳодисаси кўп учрайди. Масалан,

Каттага ҳурматда бўл, кичикка иззатда бўл.

Яхшидан от қолади, ёмондан дод қолади.

Қуйида мен А.В. Куниннинг инглиз тилида ажратган тўртта асосий структур - семантик турдаги маталларидан фақат уч турдаги маталларнинг ўзбек тилига услубий жиҳатдан таржимаси масалаларини кўриб чиқамиз.

1. Компонентлари бир-бирига доимий тобе маталлар бўлиб, бундай маталлардаги компонентларни ўзгартириб бўлмайди ва бошқа сўзлар қўшиш йўли билан уларнинг маъносини кенгайтириш мумкин эмас. Масалан:

“That's a horse of another colour”, he laughed. (J. London).

“Of, see that's a horse quite another colour, and alters the case entirely”. (T. Lyeh, Sland, Phrase and diom on Cohoqual English and their use).

Бу мисоллардаги that is a horse of another colour (муқобил варианты that is another pair of shoes) матали ўзбекча - бу бутунлай бошқа гап деб таржима қилинади.

“ You are noblest que I never met”. “Its (be other way around. The shoe is on (be other foot”. (S. Behow). “But (be story was grand just (be same, perfect grand. Where are you going - Мисолларда - (be shoe is on (be other foot матали ўзбекчага - Вазият ўзгарди - каби таржима қилинади.

“The answer is a lemon”- бу найрангинг кетмайди, каби маталлар инглиз ва ўзбек тилларида ўз ҳолича гап ёки қўшма гапларнинг таркибида келиши мумкин. Ҳамма юқорида келтирилган мисоллар содда гаплардир.

Маталларнинг кўп қисми содда гап бўлишига қарамадан, улардан баъзилари эргаш гап ҳам бўлиб келади.

Масалан, “Never mind”, returned (be Captain, (bouc be was evidently dismayed be (be figures; “ans fish that comes (o your net, I suppose?”. “Certainly”, said Mr.Brogly, “But spratsan't whales, You know”. (Ch. Dickens).

Бу гапдаги “An is fish that comes (o his net” Ўзбекчага у ҳеч нарсадан “қайтмайди”, у ҳар бир нарсадан фойда чиқаради”, тарзида таржима қилинади.

2. Кўп маталлар ўз вариантларига эга. Маталларнинг кўплик қисмини ташкил қиладиган лексик вариантларидан ташқари лексик морфологик ва ҳар хил структурага эга бўлган маталлар ҳам мавжуд.

And no one is the wiser (nobody being (be wiser, nobody the wiser) изи йўқолди: қор ёғди, излар босишди. Туя кўрдингми? - йўқ

What good wind brings you here? (What wind blows you here?) -Сизни қайси шамол ўчириб келтирди.

Инглиз тилида юқоридаги структур-семантик турдаги маталлар, яъни очик структурали оборотлар ҳам учрайди.

3. Кўп маталларда олмошларни somebody, something, one's ўзгартириш мумкин. Маталларнинг кўп қисмида one's олмоши ўзгартирилади. Мақолларга эса бундай ўзгаришлар хос эмас.

An one's geese are swans – У ҳамма нарсани бўрттириб юборади.

“Yes said Soames; “I daresay; you think an your geese are swans-never painter who didn't”. (J. Glasworthy)

Баъзи бир маталларда one's олмаши биринчи компонент бўлиб келади.

One's cards are on the (able- ўз сирини очиб, билдириб қўймоқ, ниятини фош қилиб қўймоқ.

One's cup is full- Унинг токати тоқ бўлди.

One's days are numbered- Унинг беш куни борми, йўқми.

One's hair stands on end- Сочларим тик туриб кетди; жон-поним қолмади; эсим чиқиб кетди.

One's number is up- Омади кетди; даври ўтган; шарти парти қолган.

Юқоридаги структур-семантик турдаги маталларнинг қўлланилишига бир қанча мисоллар келтирамыз.

Protens: No, King Magnus, our cards are on the table. What have you say? (B. Shaw).

You may not know it, Wassermann, but your days are numbered. (T.Dodd).

The parson's hair fairly stood on end when he heard the evil tune raging through the church. (Th. Hardy).

Маталга fairly равишининг қўшилиши фразеологик бирикманинг экспрессивлигини кучайтиради.

“Leave that place out- or your number's up”. (LB. Priestly).

“We know, our number's are up, so let's get them quickly”. (R Aldington).

Халқ мақоллари шу халқнинг бутун тарихини, ҳаёт йўлини акс эттиради, шунинг учун ҳам ёзувчилар мақолларга тез-тез мурожаат этадилар. Халқ мақоллари бадий асар тилининг ширали ва таъсирчан бўлишида муқобил услубий воситадир. Образли қилиб айтганда, узукка кўз қандай безак бўлса, мақол ҳам нотикнинг нутқиға, ёзувчининг тасвирига ана шундай куч ҳаётийлик бағишлайди- айрим асарларда эфирграф қолиб келтирилган мақоллар шу асар ғоясини, мақсадини яққол ифодалаб туриш учун хизмат қилади¹ :

¹ Э. Киличев. Ўзбек тилининг практик стилистикаси. Тошкент “Ўқитувчи”1985. 72-бет.

“To be or not to be”. “Better ate than never”. (W. Shakespeare). “All for one, one for all”. (A. Duta).

“Отнинг ўлими- итнинг байрами”. “Осмон йироқ-ер қаттиқ”. (А.Қахҳор).

Мақоллардан нутқ ёки асар кимга мўлжалланганлигига, фикрни ёрқин қилиши, таъсир доирасига эътибор берган ҳолда ўринли фойдаланиш лозим.

Мақол ва маталлар ёзувчилар, журналистлар ҳаётида битмас-туганмас бойлиқдир. Улар ўзининг ихчам шакли ва чуқур мазмунга эга бўлиши билан ёзма ҳамда оғзаки услубнинг бошқа формаларидан ажралиб туради.

Гул - гўзаллик, - ёшлиқ, навқиронлик тимсоли. Энг улуғ ва ҳурматли меҳмонга, ёрга, дўстга гул тақдим қилинади. Тикан эса гулнинг тамом тесқариси сифатларига эга. Шунинг учун гўзаллик ва хунуқлик, нафосат ва дағаллик, гул ва тикан мисолида тараннум этади².

There is no rose without a thorn.

Тикансиз гул бўлмас.

Бундай олиб қараганда, бир-бирига бутунлай қарама-қарши маънони ифодаладиган икки нарса гул ва тикан ўртасида ҳам бирлик бор, уларни бирбиридан ажратиб бўлмайди. Бир-бирига маъноси зид бўлган икки объектнинг контраст кўзғалиши мақолларнинг шакли ва мантиқи учун зарурий воситалардан бири бўлганлигидан бу мақоллар ва маталлар турли тилларда учрайди.

Виждонлилик, илм ўрганиш, дўстлик ғоялари мақол, маталларда асосий ўринлардан бирини эгаллайди.

“A good coinscience is a soft pillow”. “Соф виждон юмшоқ ёстикдир”.

“It is never late to learn”. Ўрганишнинг эрта-кечи йўқ. Илм олишга интилиш, муҳаббат улуғланади:

“Love is neither bought nor sold”.

“Муҳаббатни сотиб ҳам, сотиб олиб ҳам бўлмайди”.

². Жуманазаров. Тил ва Услуб. Т. “Ўзбекистон” 1973. 28-бет

Мақолларда вақтни бекор тежамлилиқка, кадрлашга, соғлиқни ўтказмаслиқка даъват этилади:

“Lost time is never found again”. “Йўқотилган вақни ҳеч топишмайди”.

“Good health is above wealth”.

“Яхши соғлиқ бойлиқдан афзал”.

Ёлғончилик, маҳмадоналик, ўғрилиқ, очкўзлик, манманлик каби ярамас ҳоллар аёвсиз фош этилади:

A fatter is worse than a thief.

Ғийбатчи ўғридан хавфлидир.

A liar is not believed even when he speaks the truth.

Ёлғончи рост гапирганда унинг гапига ҳеч ким ишонмайди.

Юқоридаги фикр ва мулоҳазаларга яқун ясаган ҳолда қуйидагиларни айтишимиз мумкин; мақол ва маталлардан фойдаланишда уларнинг тушунарли бўлиши, ўз ўрнида тўғри ишлатилишига, нутқни аниқ ва таъсирчан қилишига алоҳида эътибор бермоқ зарур. Ушбу бобда биз мақол ва маталларнинг инглиз ва ўзбек тили стилетикасида тутган ўрни ва уларнинг услубий вазифаси ҳақида сўз юритдик. Энди масаланинг таржимашунослик аспектига мурожаат қилишга ўтамиз.

ХУЛОСА

Мақоллар биз учун асрнинг садоси, узоқ ўтмиш билан ҳамнафаслик хиссини уйғотувчи мангу чақириқ замонлараро кўприқдир. Мақоллар - номаълум шоирларнинг юрак сатрлари, халқ истеъдодларининг масофа билмас шуълалари, зулм, адоват, ҳақсизлик кўкрагига санчилувчи адоват тиғидир.

Мақоллар - ҳеч бир подшо эълон қилмаган фармон, ҳеч бир президент муҳрламаган қонун, ҳеч бир давлат томонидан битилмаган конституциядир.

Мақоллар камида битта гапга тенг келади, ҳукм характерида бўлиб, тугал фикр ифодалайди, ўзи грамматик кўрилиши жиҳатидан ҳам доим гапга тенг бўлади. Улардан англашиладиган мазмун фақатгина тасвирий йўл билан очилади.

Матал - воқеа-ҳодиса, предмет ҳақида образли ифода бўлиб, фикр ва муҳокаманинг тугал натижасини эмас, балки уларнинг элементларини кўради. Бу элементлар образли ифодалар бўлиб, улар кўчма маънода ишлатилади. Матал битта жумладан иборат бўлиб, мақолдаги сингари қофияси йўқ

Ўзбек тилида маталларни мақоллардан шакл ва мазмун жиҳатдан фарқларини кўрсатиб, таърифлаб берган Т. Саломов шундай дейди,- Матал нарса ва ҳодисаларни образли ифодаловчи ибора ва нутқ оборотларидир.

Матал сўзловчининг ўз нутқи мазмунига муносабатини ифодалайди. Матал кишининг хотирасида осонлик билан сақланиб қолади. Шунини ҳам айтиш керакки, мақол ва маталларда қандайдир бир умумийлик бор.

Бу умумийлик шундан иборатки, уларнинг ҳар иккаласи ҳам нутқ таъсирчанлигини ошириш, фикрни тайёр нутқ формулалари билан ифодалаш ва мазмундор қилиш ниятида ишлатилади. Шунинг учун мақол ва маталларни бир биридан фарқлаш анча қийин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. Тошкент, Ўзбекистон. 1998. 683 бет.
2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. Москва Ленинград, Просвещение, 1966 г 346 стр.
4. Архангельский В.А. Основы теории устойчивых фраз и проблема общей фразеологии. Ростов-на-Дону, 1964:-с 104
- 5.Ахманова А.С. Словарь - лингвистических терминов. Москва, Сов. Энциклопедия. 1966:-607 стр.
6. Бадиий таржима ва ўзбек адабиётининг халқаро алоқалари. Самарқанд. СамДД , 1991й. 154-бет.
- 7.Бобохонова Л.Т. Инглиз тили стилистикаси. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1995 й 143-бет.
8. Бердиёров Ҳ, Расулов Р. Ўзбек тилининг паремиологик луғати. Тошкент. “Ўқитувчи”, 1984:-288 бет.
9. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины, “Труды юбилейной сессий ЛГД ”, Ленинград 1946г. 156 стр
10. Galperin I R Stylistics. Москва, “Высшая школа”, 1981 г. 334 стр.
- 11.Даль. В.И. Пословицы русского народа. Москва, 1957 г.991 стр.
12. Даль. В.И. Тольковый словарь великорусского языка. Москва, 1955.
4 тома. 1том-669с. 2 том-779 с. 3 том 555. 4-том-683.
13. Жалолов. Ж.Ж. “Чет тил ўқитиш методикаси”. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1998 й.3-бет.
14. Жуманазаров. Ю.Тил ва Услуг. Тошкент, “Ўзбекистон”,1973 37 бет.
- 15.Йўлдошев Б. Фразеологик услубият асослари. Самарқанд, 1999.- 80бет

16. Абдурамонов Х. Синтаксические особенности узбекских народных пословиц. Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Ташкент, 1964.-18 стр.
17. Кароматова К.М. “Шекспир фожеаларидаги фразеологизмлар таржимасига доир”. Бадий таржима ва ўзбек адабиётининг хорижий алоқалари. Жумхурият анжумани ҳамда тезис материаллари. Самарканд, 1992.102-бет.
18. Кароматова К.М., Кароматов. Х. С. Proverbs - Мақоллар - Пословицы Тошкент, “Меҳнат”, 2000. 64-бет.
19. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. Москва. “Сов “Энциклопедия”, 1984 г. 944 стр.
20. Кунин А.В. Английская фразеология. Москва, Высшая школа, 1970.-344 стр.
21. Кунин А.В. Основные понятие английской фразеологии как лингвистической дисциплины и создание англо-русского фразеологического словаря. Автореф. дисс. доктора филол. наук. Москва, 1964 г.-с. 22
22. Морозов М.М. Пособие по переводу русской художественной прозы на английский язык. Москва, 1956. Изд. лит. на. иностр. языков.-146 с.
23. Мусаев К. Бадий таржима ва нутқ маданияти. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1976 -159 бет.
24. Мусаев К. Лексико - фразеологические вопросы художественного перевода. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1980 192 с.
25. Мусаев К. Стилистические вопросы художественного перевода с английского на узбекский язык. АКД. Тошкент, 1967г.
26. Мусаев К. Перевод лексических и фразеологических единиц как проблема частной теории перевода. АДД. Тбилиси, 1988.